

INTRODUCERE

Un sufix este un sunet ori un grup de două sau mai multe sunete care, alipit la radicalul unui cuvânt, servește ca să formeze un alt cuvânt cu înțeles anumit.

Cele mai multe sufixe sunt accentuate. Limba română posedă însă și sufixe neaccentuate, cf. *-e*, *-ed*, *-eș*, *-ot*, *-otă*.

Sufixele *-iță* și *-ilă*, de obicei accentuate, se întrebucințează în unele exemple și ca neaccentuat.

Sufixele pot fi : simple, compuse și variante.

Astfel *-iță* din *codiță* < *coadă* este un sufix simplu, *-uliță* din *furculiță* < *furcă* este un sufix compus din *-ulă* + *-iță*, iar *-jeł* din *bilejeł* < *bilet* este o variantă a lui *-el*.

Sufixele compuse și variantele s'au născut prin analogie.

Astfel de pildă din *bucătar* + *-ie* s'a născut derivatul *bucătărie*. La un moment dat acest *bucătărie* a putut fi simțit ca derivat nu din *bucătar*, ci din *bucată*, *bucate*, și astfel s'a născut *-ărie* dintr'un cuvânt ca *harbuzărie* < *harbuz*.

Din *băet* pl. *băeți* + *-el* s'a născut *băejeł*. La un moment dat acest cuvânt a putut fi simțit ca un derivat delă radicalul singularului *băet* + *-jeł*. Astfel s'a născut *-jeł* cu care s'a derivat *antrejeł* < *antret*, *buchejel* < *buchet*.

Tot aşă din exemple ca *frumuşel* < *frumoşī* + -el, considerat ca derivat direct din *frumos*, s'a extras varianta -sel, cu care s'a derivat *gavanoşel* < *gavanos*.

După categoriile gramaticale pe cari le pot forma, sufixele sunt : substantivale, adiectivale, pronominale, verbale și adverbiale.

SUFIXELE SUBSTANTIVALE.

Derivarea se poate face dela substantive, adiective, verbe, interjecții.

Derivarea dela substantive.

De obiceiu sufixele se anină la radicalul formei singularului : *copilaş* < *copil*.

Adeseori însă ele se anină și la radicalul formei pluralului. Exemple : *băeļandru* < *băeļī*, *bărbăļel* < *bărbaļī*, *cumnăļel* < *cumnaļī*, *însurăļel* < *însuraļī*, *cozlete* 'coadă mică dela struguri' < *coadă* pl. *cozī*, *deputaļie* < *deputaļī*, *frăļior* < *fraļī*, *băsmăluļă* < *basmale*, *cafeluļă* < *cafele*, *căzmăluļă* < *cazmale*, *nueluļă* < *ntiele*, *perdeluļă* < *perdele*, *ziluļă* < *zile*, *omenesc*, *omenos*, *omenie* < *oamenī*, *căișor*, *măcriş* *căesc* și *măcrişul* calului Bot., *muscă* *căťască*, râe *căťască* 'de cal' < *cal* pl. *cařī*, mr. *uspițił'ă* 'amitié' < *oaspe* pl. *oaspiți* 'ami', *riatrătił'e* 'médecine' < *riatru* 'médecin', *riatráti* *riátraļī*, cf. *riążrī*, *riążari* (Pap. B.).

Exemple de derivate în acelaș timp dela radicalul singularului și pluralului : *băetan*, *băeļan*, *băetoiu*, *băeļoju* < *băet*, *băeļī*, *dentică*, *denļică* Bot. 'doi dinți' < *dinte*, *dinļī*, *frătiuc*, *frătiuc* < *frate*, *fraļī*; — dr. *bărbătiime*, megl. *bărbătiime* < *bărbaļī*, *bărbat*, dr. *covăļică*, mr. *cuvītică* < *coveļī*, *covată*, dr. *preuļesc*, mr. *priftescu* < *preuļī*, *preftu*.

Ește interesant de observat că *căluļ* face pl. *căuļi* (Pamf. C.).

Derivarea dela adiective.

Se face de obiceiu dela radicalul singularului, adeseori însă și dela radicalul pluralului formei masculine : *flămînică* Bot. < *flămînži*, *tăpoșică* Bot. < *tăpoši*.

Un derivat în acelaș timp dela radicalul singularului și pluralului : *umădeală* vel *umezeală* 'humor' (Car.) < *umed*, *umezī*.

Derivarea dela verbe.

Se face în următoarele chipuri :

1. Sufixe se pot anină la radicalul infinitivului. Astfel sunt toate derivatele prin -*căune*, -*mînt*, cf. -*ter*, *tăciune* < *terta*, *slăbiciune* < *slăbi*, *învățămînt* < *învăța*, megl. *răjimint* 'râceală' < *răji*.

2. Sufixe se pot anină la radicalul indicativului prezent. Deosebim două cazuri :

a. Se iea radicalul pers. 1 sg. : *jucărie* < *joc*.
b. Se iea radicalul pers. 2 sg. : *sezătoare* < *seză*, *ascunzătoare* < *ascunză*, *scăzămînt* < *scazi*, *căzătură* < *cazi*.

3. Sufixe se pot anină la radicalul participiului. Astfel sunt toate derivatele prin -*oare* și -*ură*, cf. *mulsoare* < *muls*, *plînsoare* < *plîns*, *adunătură* < *adunat*, *pîcilitură* < *pîcilit*, *spătură* < *spart*, *mersură* < *mers*.

SUFIXELE ADJECTIVALE.

Derivarea se poate face dela adiective, substantive, verbe.

Derivarea dela adiective..

Sufixe se alipesc de obiceiu la radicalul formei singularului : *călduț* < *cald*.

Adeseori însă ele se alipesc la radicalul pluralului formei masculine : *frumușel* < *frumoși*.

Un derivat în acelaș timp dela radicalul singularului și pluralului : *multișor*, *mulțișor* (Tiplea) < *mult*, *mulți*.

Derivarea dela verbe.

Se face : a. dela radicalul indicativului prezent pers. 1 sg., cf. *jucăuș* < *joc* ; b. dela radicalul infinitivului, — adiectivele în *-tor*, *-bil* : *umblător*, *chinuitor*, *lăudabil*, *plătibil*.

SUFIXELE PRONOMINALE.

Limba română nu posedă sufixe pronominale propriu zise. Totuș dela câtevă pronume se obțin derivate prin mijlocirea unor sufixe substantivale și adiectivale. Exemplu : *orecel* 'cevă, un lucrușor' (Rev. cr. lit. III 103) < *oarece*.

SUFIXELE VERBALE.

Derivarea se face dela substantive, adiective și interjecții, cf mr. *nșarpic* 'devenir furieux' < *șarpi*, mr. *șcurtic* 'scurtez' < *șcurt*, *bîzăesc* < *bîz*.

SUFIXELE ADVERBIALE.

Derivarea se face dela adiective și verbe, cf. *lesne* < bulg. *lesen*, *tupiliș* < *tupilesc*.

Limba română, ca de altfel și celealte limbi române, a moștenit din latinește în acelaș timp prototipe și derivate. Din cauza legăturii lor permanente, schimbările fonetice normale pentru prototipe s-au măntinut și pentru derivate.

Astfel *înțeleg* provine regulat din *înțéleg. Prefacerea normală a lui *t* în *ț* în acest primitiv s'a măntinut și în derivatele *înțelept* < *intellectus*, *înțelepciuș* < *intellectio*, *-onis*, deși *t* nu mai era urmat de *ié*. Tot aşa

inimă < *anima*, *inimos* < *animosus*, *in* < *linum*, vr. *inar* 'ouvrier qui travaille le lin' < *linarius*.

In derivatele românești prin sufixe accentuate, radicalele primitivelor suferă modificări fonetice conform fonetismului limbii române.

Astfel vocala *a* devenind neaccentuată se schimbă în *ă*, cf. *casă* > *căsuță*; în mr. *e* și *o* devin *i* și *u*, cf. *l'ușurame* < *l'ușor*.

In unele cuvinte sunetele *a* și *ă* accentuate provin din *e*. In derivatele dela aceste cuvinte apare vechiul *e* : *pană* > *peniță*, *fată* > *fetică*, *măr* > *merișor*, *văr*, *vară* > *verișor*, *verișoară*.

Diftongii *ea*, *ia*, *oa* devenind neaccentuați se prefac în *e*, *ie*, *o*, cf. *preuteasă* > *preuteșică*, *pătră* > *păetricică*, *coadă* > *codiță*.

T, (*d*)*z* ca sunete finale ale radicalelor se schimbă în *č*, *ȝ* atunci când sunt următe de *i* + vocală accentuată, cf. *mustecăos* < *musteață* + *-ios*, *repegiōr* < *repezi* + *-ior*.

Oricare ar fi sunetul precedent al radicalului cuvântului, vocala sonantă a unui sufix începător cu vocală, accentuat ori neaccentuat, rămâne neschimbată. Astfel se zice *păsărică*, cu *i* neschimbat în *î*, cu toate că *e* precedat de *r*.

Totuș în unele cazuri sonanta sufixului sufere și *ea* modificări. In limba comună cazul este foarte rar. Astfel se zice *amăriū*, nu *amăriü*.

In dial. mold. *e* din sufixele începătoare cu *e* sună regulat *ă* oridecăteori e precedat de *ț*, *z*, *ș*, *j*, cf. *băeļăł*, *gavanoșăł*, *oblojăle*.

Din punct de vedere a originii lor, sufixele românești sunt : moștenite din latinește, și împrumutate din limbi străine (slave, neogrece, turcești, maghiare, albaneze, neologisme).

Sufixe se moștenesc ori se împrumută pe baza unor derivate moștenite ori împrumutate direct.

Adeseori însă derivatele pe baza cărora s'a moștenit ori introdus un sufix au dispărut, după ce natural pe bază acelor derivate se desvoltase pe teritorul limbii române un număr suficient de derivate care să împă-mântenească sufixul în limba română.

Astfel limba română nu cunoaște exemple de derivate moștenite pentru sufixele *-easă*, *-etic*, *-ic(ă)*, *-oță*.

In derivatele în care sufixul este de aceeași origine cu radicalul, uneori este foarte greu de precizat dacă avem să face cu un derivat moștenit respectiv împrumutat, ori cu un derivat desvoltat pe terenul însuș al limbii române.

Astfel, *albioară* ‘petite auge’ este într-adevăr lat. *albiola* din Corp. Glos. Lat. V 340 = *alveola*, cum admite Candrea-Densușianu, Dicț., ori rom. *albie* + *-ior*? *Dururos* este *dolorosus* ori derivat rom. *dela duroare*? cf. *dureros* < *durere*.

Cepar înseamnă 1. ‘marchand d’oignons’ și 2. ‘tourte aux oignons’. În lat. *caeparius* este atestat numai cu primul înțeles. Trebuie să admitem că a avut cumva și pe al doilea?

Spătar înseamnă : 1. ‘persoană care face spate pentru răsboiu’ (Dal. ; *spītar*), 2. ‘cureaua dela ham aşezată peste spate’ (Damé T. 50), 3. *spatarită* (Şez. II 43) și *spătări* (Şez. V 124) ‘partea strungii unde stau ciobanii răzămați cu spatele de mulg oile’. Cuvântul lat. *spatharius* înseamnă ‘fabricant ou gardien de glaives nommés *spatha*’.

Vinet înseamnă ‘recoltă abundantă de vin’. Lat. *vinetum* înseamnă ‘vigne, vignoble, lieu planté de vignes’..

Candrea-Densușianu, Dicț. consideră pe *ascultător* ‘qui obéit’ și *cumpărător* ‘acheteur’ ca derivate româ-

nești, totuș limba lat. cunoaște pe *auscultator*, *comparator*; —pe mr. *catină* 'clef', *catinaru* 'serrure, cadenas' < *catenalis, cf. sard. log. *kadenale*, totuș cuvintele sunt, dupăcum arată și a neaccentuat păstrat, ngr. κατηγόρια 'verrou de porte, clef de bois', κατηγόριον 'clavicule' (G. Meyer, Ngr. St. III 28); —pe *degetel* 'petit doigt' < *digitellus*, atestat în lat. numai cu sensul de Bot. 'digitale'. Mai probabil cuvântul este *deget*+*-tel*.

Stabilirea raportului între primitiv și derivat este delicată chiar pe terenul însuș al limbii române.

Dela *pasare* avem derivatele *păsăruie* și *păsăruică* cu absolut acelaș sens. Dacă *păsăruie* a fost răspândit pe tot teritorul limbii române, atunci *păsăruică* < *păsăruie*+*-că*; dacă însă *păsăruie* a fost cunoscut numai pe o mică porțiune a teritorului românesc, atunci *păsăruică* ar putea fi un derivat dela *pasare*+*-uică*.

In dial. dr. se spune *drăcușor*, în dial. mr. *drăcuș*. Este cumvă dr. *drăcușor* un derivat dela *drăcuș*, care ar fi putut exista cândvă și pe teritorul dr., ori este el un derivat direct dela *drac*?

Asupra yechimii sufixelor împrumutate și a derivatelor prin sufixe de orice origine nu putem sătui mare lucru, din cauza lipsei de texte românești înainte de sec. XVI. Putem sătui de pildă că sufixul *-ache* a fost introdus în epoca fanariotă, că derivate ca *autorăș*, *broșurică*, *bilețel* sunt de cel mult 50 de ani.

Monografia noastră cuprinde toate sufixele câte le-am putut constata în limba română. Aceste sufixe însă nu sunt toate egal răspândite și egal de întrebunțitate.

Astfel deosebim: sufixe general românești și sufixe caracteristice numai la două ori chiar unul dintre dialectele noastre (dialectul istr. l-am lăsat la o parte).

Exemple : sufixul *-el* se află în dr. mr. megl., sufixul *-ință* numai în dr. și mr., sufixul *-ta* numai în megl.

In sănul unui acelaș dialect observăm iarăș deosebiri. Astfel în dial. dr. sufixele *-ame*, *-ṣay*, *-ṣug* sunt dialectale ; sufixele *-ciune* și *-ătate*, foarte întrebuințate în sec. XVI și XVII, se întrebuințează astăzi tot mai puțin ; sufixul *-ache* se întrebuințează numai ca diminutiv alintător pe lângă nume de botez ; sufixul *-ău* este familiar.

Numărul de derivate dela unele sufixe este foarte mare, dela altele foarte mic. Astfel pentru sufixul verbal *-ip* eu cunosc numai următoarele două exemple : *ciripes* și *înfiripez* (*tip* < lat. *tinnipo, *aripesc* < *alipo).

Sufixe substantivale au de obiceiu următoarele înțelesuri : diminutive, augmentative, abstracte, nomina agentis, nomina instrumenti, recipientul, moțiunea, locul.

Sufixe diminutive pot fi : propriu zise, alintătoare (hipocoristice), depreciative (peiorative) ; sufixele augmentative : propriu zise, depreciative.

Sufixe adiectivale au de obiceiu următoarele înțelesuri : o calitate simplă (posesive), o calitate prin excelență, diminutive, augmentative.

Adiectivele diminutive exprimă calitatea într'un grad mai redus, cele augmentative calitatea într'un grad mai pronunțat.

In general derivatele au acelaș gen ca și primitivele, cf. *cal-căluț*, *masă-măsuță*, *bilet* pl. *bilete*—*bilețel* pl. *bilețele*, totuș *babă-băbete*, *băboiă*, *barbă-barboiă*, *coadă-codoiă*.